

Gerbrand Muller

Oom Adriaan,
Vogeltje-hertje waar was je
en andere verhalen

De Sneeuwstorm 2022

*Gerbrand Muller.
Foto Ekko Krol.*

Een hartig woordje met de directeur van De Sneeuwstorm

Journalist: De Sneeuwstorm heeft de tijd, heeft u eens gezegd. Maar bent u nog wel van deze tijd?

Directeur: Wie de tijd heeft, hoeft niet per se van deze tijd te zijn.

J: Tot wie richt u zich, als ik het vragen mag?

D: Tot wie maar in staat en bereid is om te lezen.

J: Dat zijn miljoenen mensen. Wordt het geen tijd uw criteria aan te passen?

D: Sorry?

J: De klassiek-literaire beoordelingscriteria zijn niet langer alleen zaligmakend. Volgens de huidige inzichten in de literatuurwetenschap mogen romans niet meer uitsluitend naar de vorm worden beoordeeld, maar zullen ook morele en maatschappelijke elementen in de beoordeling moeten worden betrokken.

D: Allicht. Literatuur weerspiegelt het leven en de daarmee verweven normen en waarden.

J: U zult het met me eens zijn dat een roman of een verhaal het leven schildert. Maar beseft u wel dat met ons verhoogde levenstempo de ontwikkelingen zich steeds sneller voltrekken? En dat met die versnelling de veroudering gelijke pas houdt?

Een roman of een verhaal is bij wijze van spreken tegenwoordig al uit de tijd voordat de inkt droog is.

D: De gedachte dat de ontwikkelingen zich steeds sneller voltrekken is onder de hand al zo'n honderd jaar oud, dat mag ons al te denken geven. En het gaat dan slechts om ontwikkelingen die deel uitmaken van de zogenoemde *histoire événementielle*.

Daarnaast...

J: ...onderkennen wij in navolging van de Franse historicus Fernand Braudel de *histoire lentement agitée* en de *histoire presque immobile*. De snelle ontwikkelingen van deze tijd, de tijd waarin wij leven, maken deel uit van processen die zich veel langzamer voltrekken, wilt u zeggen, en als de Sneeuwstorm de tijd heeft, dan is dat als het ware een andere tijd, waarvan de duur bepaald wordt door ontwikkelingen die zich veel langzamer voltrekken, maar misschien wel essentiëler zijn.

D: U haalt me de woorden uit de mond.

J: Niet dat ik het geheel en al met u eens ben. Ik krijg trouwens nu wat je noemt een *déjà vu*. Ik zou bijna zweren dat we dit gesprek al eens eerder hebben gevoerd.

D: Dat zou kunnen. Het staat me bij dat wij vroeger al eens de degens hebben gekruist. Sla er maar een van de Vlugschriften op na!

J: Och ja, ik zou bijna heimwee krijgen: Vlugschrift 1, Vlugschrift 2, Vlugschrift 3 enzovoort...

D: Al meer dan tien jaar geleden verschenen en nog steeds niet verouderd!

Oom Adriaan, Vogeltje-hertje waar was je en andere verhalen

© 2022 Gerbrand Muller

Uitgave van De Sneeuwstorm

Afbeelding omslag: Tsjizjik-pyzjik memorial Petersburg

Boekverzorging: Ewout Storm van Leeuwen

ISBN: 978-90-829758-9-5 (papieren boek)

ISBN: 978-90-829758-8-8 (e-boek)

NUR 303 (verhalenbundel)

Inhoud

Vooraf	6
Oom Adriaan	7
Mijnheer De Laat	112
Op een eiland	180
Alrede geweest of Vogeltje-hertje waar was je	194
Debuut	205
Don Giovanni	222

Vooraf

Wie wat bewaart, die heeft wat. Dat geldt ook voor een schrijver die zijn probeersels niet weggooit, maar in een map bergt om er later nog eens naar te kijken. Ik heb dat mijn hele leven gedaan met het gevolg dat de planken van een van mijn kasten volledig in beslag worden genomen door tientallen mappen met verhalen die de toets der kritiek niet, of tenminste nog niet, kunnen doorstaan. Ik heb al die verhalen met tussenpozen van dikwijls vele jaren steeds wel weer eens ter hand genomen om er verder aan te werken – altijd weer met hetzelfde geduld en plezier. Ik heb een slecht geheugen en ik ben de inhoud van een verhaal na een paar jaar meestal grotendeels vergeten, wat het des te makkelijker maakt om er met frisse ogen naar te kijken en te zien wat eraan schort. De verhalen in deze bundel hebben ‘de eindstreep gehaald’: er valt naar mijn oordeel niets meer aan te verbeteren, dus niets hoeft hun publicatie meer in de weg te staan. Aan sommige verhalen ben ik zo lang geleden begonnen dat ze intussen als ‘historisch’ mogen worden beschouwd: ze spelen zich af in een tijd die nu alweer decennia achter ons ligt. Des te interessanter misschien voor lezers met belangstelling voor het recente verleden.

G.M.

Oom Adriaan

1

Het vroegste wat ik me van oom Adriaan herinner behoort tot een schemerwereld, deels herinnering, deels fantasie.

Namiddag. Ik duw de kamerdeur open en staar de kamer in. Bij het raam zit een man. In het halve donker kan ik zijn gezicht niet onderscheiden, ik zie alleen een gestalte. Ik weet dat de gestalte oom Adriaan is, die een paar dagen geleden uit Indië is aangekomen. De man beweegt zich niet, maar hij moet me wel hebben opgemerkt, want hij zit met zijn gezicht naar me toegekeerd. Hij zwijgt, en ook ik zeg niets.

Ik sta in mijn ooms schuur. Ik reik met een hand naar een plank waar gereedschappen liggen. De plank is te hoog. Ik rek me uit, grijp een haak die uit de muur steekt en trek me omhoog. Ik bevind me nu op dezelfde hoogte als de plank, maar vanwaar ik hang zijn de dingen op de plank nog te ver. Ik wentel me naar de plank toe, dreig te vallen en

grijp met mijn vrije hand de plank vast. Nu ben ik zo dicht bij de gereedschappen dat ik ze zou kunnen grijpen, maar mijn beide handen zijn bezet. Ik loer naar de hamer en de nijptang, breng mijn gezicht ernaartoe en steek mijn tong ernaar uit. Mijn armen beginnen te trillen en ik glij omlaag. Ik tuimel op de grond, krabbel overeind en begin tegen de muur te schoppen. Dan zie ik mijn oom staan. Hij staat in de opening van de deur en kijkt naar me. Hij glimlacht.

Ik zit tegenover mijn oom aan zijn schrijftafel. Mijn oom leest, ik staar naar hem. Ik weet dat mijn oom de broer van mijn grootvader is, mijn vaders vader, die voor mijn geboorte is gestorven: daarom bekijk ik hem met grote aandacht, want ik denk dat ik aan mijn oom een beetje kan zien hoe mijn grootvader eruit heeft gezien. Ik laat mijn ogen rusten op het voorhoofd vol sproeten, de wenkbrauwen, de wangen, de neus, de mond. Over het voorhoofd loopt een groef van boven naar een van de wenkbrauwen, waar hij onder witte borstelige haartjes verdwijnt. Soms trekt hij een van zijn wenkbrauwen op terwijl de andere op zijn plaats blijft. Ik heb voor de spiegel vaak vergeefs geprobeerd hetzelfde te doen. De groef krijgt een rondere vorm als de wenkbrauw eronder omhoog gaat. Ik weet

dat de groef 'litteken' heet.

'Waarom heeft u een litteken?' vraag ik.

Mijn oom kijkt op en trekt een wenkbrauw op.

'Waardoor.'

'Waardoor dan.'

'Waarom, dan vraag je naar de reden of het doel, waardoor, dan vraag je naar de oorzaak.'

'Waardoor heeft u dat litteken?'

'Ik wil dat je begrijpt wat je vraagt. Je zegt nu: hoe komt het, op wat voor manier gebeurde het, en niet met wat voor doel.'

Ik knik. Mijn oom leest verder in zijn boek.

'Maar als ik nou het doel wil weten, van dat litteken bedoel ik, dan kan ik dus zeggen waarom.'

Mijn oom kijkt weer op. 'Dat kan je niet zeggen.'

'Waarom - waardoor niet?'

'Omdat er geen doel is. Een litteken heeft geen doel.'

'Wat is een doel precies?'

'Iets wat iemand wil. Bijvoorbeeld, ik wil dit boek lezen, daarom moet jij stil zijn en geen dingen meer aan me vragen. Dat jij stil bent heeft als doel dat ik in mijn boek kan doorlezen.'

'Niet alles heeft een doel.'

'Niet alles. Veel dingen hebben geen doel.'

'Die dingen zijn er zo maar, zonder dat mensen ze willen.'

‘Die zijn er zo maar.’

Mijn oom leest weer in zijn boek. Ik blijf naar hem kijken. Ik wil nog meer vragen, maar ik kan geen woorden vinden om te zeggen wat ik niet begrijp.

Oom Adriaan woonde in een van de nieuwe huizen een paar straten van ons vandaan. De straat noemde ik de Stille Oceaan. Er was nog geen stoep, in de tuinen staken sprietige heesters uit de kale grond. Er speelden geen kinderen, er was nooit iemand te zien. Ik bleef vaak staan om naar de stilte te luisteren. Ik hoorde de wind en mussen. Ik dacht dat hier geen tijd voorbijging. Zolang ik hier stond werd ik niet ouder en als ik hier altijd bleef staan zou ik eeuwig blijven leven. Maar op een gegeven moment zette ik me toch weer in beweging en liep ik verder naar mijn ooms huis. Ik kwam bij het tuinhek, duwde het open en liep over de rode tegels naar de voordeur. Het tuinpad was Australië, het huis, achter de voordeur, Indië.

Ik beklom de stoep, Tandjong Priok, en belde aan. Ik luisterde scherp of er geluiden in het huis klonken. Ik durfde niet te geloven dat er voetstappen zouden klinken en de deur zou opengaan, maar dat gebeurde elke keer, al duurde het geruime tijd. Soms deed niet mijn oom open, maar ‘de juffrouw’, zoals de huishoudster van mijn oom werd ge-

noemd. Dan wilde ik liefst meteen weer weglopen, want ik begreep dat mijn oom niet thuis was en ik kon het niet hebben om haar dat te horen zeggen. Maar in plaats van weg te lopen keek ik haar aan terwijl ik alvast ijverig knikte ter bevestiging van de woorden die uit haar mond zouden komen:

‘Nee, hij is er niet.’

Ook als ze dat gezegd had – meewarig knikkend omdat ik voor niets gekomen was – bleef ik haar nog aanstaren, want er zou nog iets volgen, ze zou vertellen waarom mijn oom er niet was: hij was ‘gaan schaken’, of hij zat in Amsterdam, in Scheveningen, of in Bergen op Zoom, bij zijn zuster. Had de juffrouw dat gezegd dan riep ik ‘het geeft niet hoor!’ en holde weg om haar niet meer ‘volgende keer beter!’ te horen zeggen – maar ik was nooit op tijd ver genoeg, ik hoorde haar het altijd nog roepen.

Mijn oom bleef, als hij opendeed, roerloos staan en keek me quasi sprakeloos van verrassing aan. Hij lachte, stapte opzij en knikte uitnodigend met zijn hoofd. Dat knikken had iets samenzweerderigs, alsof het geheim moest blijven dat ik bij hem kwam en ik maar gauw binnen moest komen voordat de mensen me zouden zien. Ik liep door de gang, langs de met glimmend koperen beslag versierde gangklok, die zwaar en slissend tikte en

de hutkoffer met de zware ijzeren sloten, waarboven krissen hingen. In de kamer voelde ik me niet langer verlegen. Ik liep eerst naar het tafeltje met het Chinese beeld dat glimlachte met scherpe witte tandjes, en daarna naar de hoek bij de schoorsteen waar de Japanse tekening hing met de vrouw die een draak voerde. Ik bekeek de tekening aandachtig; mijn ogen gingen heen en weer tussen de opengesperde muil van de draak en de dikke vrouw met het vreemde lachende gezicht. Ik stelde me voor dat de vrouw om iets lachte dat niemand mocht weten, iets schandelijks waarvoor ze zich zou moeten schamen in plaats van erom te lachen. Tenslotte ging ik naar de tafel. Daar stond de 'kijkkast'. Ik schoof een stoel aan, haalde een kussen van de bank en legde het op de stoel. Ik klom op de stoel, knielde op het kussen en boog me naar het venster van de kijkkast. Erbinnen wandelden, stonden of zaten deftig aangeklede personages in een weelderige tuin. Er waren perken met bloemen, geschoren heggen en een treurwilg. In een vijver dreven zwanen en voer een bootje. De vrouwen droegen lange jurken van lichte stof en hielden kleurige parasollen boven hun hoofd, de mannen hadden donkere fluwelen pakken aan. Ik kon de personages laten bewegen door aan touwtjes te trekken die achter uit een gleuf hingen, en

ik kon het hele toneel veranderen door een wielkje te bewegen dat zich aan de zijkant bevond. De tuin draaide dan weg en er verscheen een ander tafereel: een wilde zee waarop scheepjes deinden; of de zaal van een kasteel waar ridders in harnassen om een tafel zaten, twee hadden elkaar beetgepakt alsof ze wilden gaan vechten, de anderen hielden tinnen kroezen in de hoogte; of een open plek in een woud waar zich een menigte dieren had verzameld om een man die op een fluit speelde – herten, giraffen, leeuwen, tijgers, olifanten, ezels, een aapje, een kat en allerlei soorten vogels. Ik liet de verschillende taferelen om beurten tevoorschijn komen, ik staarde lang naar de verzameling dieren, waaronder ik steeds nieuwe ontdekte (in een poel zwommen vissen, aan de kant van de poel zaten kikkers en een ottertje, verscholen tussen het gebladerte van een boom zat een uil), maar tenslotte keerde ik altijd weer terug naar de tuin met de bloemen, de treurwilg, de vijver en de vrouwen in hun lange jurken. De vrouwen waren het aller-mooist. Sommige droegen platte strooien hoeden met linten, andere hoeden met voiles, een vrouw was zonder hoed, haar haren hingen los tot over haar schouders; de jurken hadden kanten kragen en pofmouwen. Een vrouw droeg een japon met wijde lange mouwen en een sleep, om haar hals

hingen parelkettingen, een man had zich naar haar toegebogen en kuste haar de hand. Ik mompelde zinnen die de mannen en vrouwen tegen elkaar zeiden, met een lage deftige of hoge zangerige stem. Het liefst sprak ik op hoge zangerige toon, waarbij ik me verbeeldde dat ik een japon met een sleep droeg, parelkettingen om de hals had en een man de hand toestak om gekust te worden.

Ik zou misschien tijdens het hele bezoek alleen in de kijkkast zijn blijven kijken, maar mijn oom begon op een gegeven ogenblik tegen me te praten. Hij spoorde me aan van de koekjes te nemen die hij had neergezet (bitterkoekjes, die ik alleen lekker vond omdat ze van mijn oom waren), of hij waarschuwde dat ik krom zou groeien als ik zo bleef zitten, of hij begon over zijn grootvader te vertellen, die de kast gemaakt had. Die grootvader, mijn betovergrootvader, had geschilderd, toneel gespeeld en het ver in de wetenschap gebracht, net als zijn zoon, oom Adriaans vader, mijn overgrootvader. Beiden hadden boeken over wiskunde geschreven en ontdekkingen in de natuurkunde gedaan. Oom Adriaan bewonderde zijn vader en grootvader, niet omdat ze zo knap waren, knappe mensen had je genoeg op de wereld, maar om andere redenen. Het belangrijkste was dat ze altijd eerlijk waren geweest: ze hadden zichzelf

nooit mooier of beter voorgedaan dan ze waren. Ze wisten dat een mens maar klein was, een zandkorreltje in het grote geheel van de natuur. En ze waren gevoelig, een eigenschap die hij ook bij mij meende op te merken.

‘Wat is gevoelig?’

‘Dat je niet alleen kijkt of hoort met je ogen en je oren, maar ook hiér.’ Mijn oom streek over zijn borst.

‘En wat is natuur?’

‘Wat is natuur. Laten we zeggen al het levende wat bestaat.’

‘Niet alles leeft.’

‘Niet alles.’

‘Maar wij leven.’

‘Wij leven ja.’

‘Natuur... is dus niet hetzelfde als wereld. Wat is wereld dan?’

‘Alles wat bestaat.’

‘Wij ook.’

‘Wat wij ook?’

‘Wij zijn ook wereld.’

‘Een stukje van de wereld.’

‘Want anders bestaan we niet.’

Mijn oom keek me aan. Hij lachte en trok een wenkbrauw op. Hij kneep een oog dicht. ‘Wie zal het zeggen.’

‘Wat zal wie zeggen?’

‘Of we bestaan.’

Ik pakte zijn wang tussen duim en wijsvinger. ‘U bestaat!’

‘Als jij het zegt zal het wel zo zijn.’

‘En dan besta ik ook.’

‘Natuurlijk besta jij dan ook!’

Oom Adriaan kon lang zwijgen. Hij zat in een stoel en staarde voor zich uit. Zijn uitgedoofde pijp lag voor hem op tafel. De zoete geur ervan hing in de kamer. De geur die, als ik hem nog eens meen te proeven, me opnieuw naar de *andere* wereld voert, mijn ooms wereld, maar ook, vreemd als het misschien mag lijken, *mijn* wereld, verbonden met namen en woorden als *Tandjong Priok*, *waringin*, *sètan*, *table d’hôtes*. Een wereld vreemd en tegelijk op een onverklaarbare manier vertrouwd, zozeer dat het verlangen ernaar dat ik tegelijk voelde op heimwee lijkt – alsof ik daar ooit geweest was, in een oertijd, of in geen tijd, en er om een of andere reden, of om geen reden, uit verbannen was. Zolang ik naar mijn oom keek was ik er weer terug – naar hem kijken was genoeg, hij hoefde niets te zeggen en ik wist trouwens dat het geen zin had hem tot spreken te dwingen, want hij zou me niet horen. Op een gegeven moment begon hij te praten. Zijn ogen waren terwijl hij sprak op mij geves-

tigd. Ik keek in de ogen alsof ik daardoor beter zou kunnen zien wat hij vertelde. Soms lukte het. Een paard sleurt in een bruine stofwolk een breekbaar tweewielig rijtuigje voort, het rijtuigje slingert, onder een tentdoek zit een gillende dame in sarong en kebaya, haar slendang fladdert van haar schouders, het wagentje slaat om, vlak voor neerdalende spoorbomen, een wiel breekt door midden en terwijl er een trein langs raast valt de dame in de armen van een officier met gouden tressen en een zwarte snor, mijn oom... Mijn oom in wit pak met een blinkend kapmes in het oerwoud, omringd door dicht gebladerte waaruit ogen van leeuwen en tijgers op hem loeren, met zijn mes houdt hij ze op een afstand... Ik leerde woorden: 'sawah' (spiegel van water), 'waringin' (mijn oom zit in de diepe schaduw van de boom met een boek en een glas ijskoude 'stroop'), luchtwortels (in Indië groeien bomen soms met stam en takken in de grond en zweven de wortels in de lucht), 'tabeldoot' (tafel waar verliefde dames en heren gesprekken voeren; mijn oom had aan die tafel vaak zo'n gesprek gevoerd, maar van trouwen, 'het natuurlijke gevolg', was het nooit gekomen, 'goddank had hij de boot altijd afgehouden'.)

'Wat is de boot afhouden?'

'Niet doen wat andere mensen graag willen dat

je doet.'

'Was dat zo?'

'Wat was zo?'

'Dat andere mensen wilden dat u iets deed.'

'De meeste mensen willen dat je iets doet wat zij ook doen, anders klopt er iets niet en dan worden ze heel nerveus.'

Ik zweeg. Ik wilde mijn oom verschillende vragen stellen, maar ik wist niet waarmee te beginnen en ik wist ook niet hoe ik mijn vragen onder woorden kon brengen.

Mijn oom lachte. 'Wil je het verhaal over de *sètan* nog eens horen?'

'Straks. Wat doen de mensen dan? Wat doen ze dat u ook moet doen?'

'Zichzelf opsluiten.'

Ik zweeg weer. 'Moet dat,' vroeg ik tenslotte.

'Ze houden een kiertje open. Door het kiertje leren ze om te zien of je een gaatje in je hoofd hebt. Als ze denken dat ze een gaatje zien roepen ze, "die heeft een gaatje in zijn hoofd!" Dan komt iedereen naar buiten en roept "die heeft een gaatje in zijn hoofd!"'

Ik staaarde hem aan en schudde mijn hoofd. 'U niet.'

'Jij ziet geen gaatje in mijn hoofd. Zeg het maar niet te hard! Soms zie je bij iemand geen gaatje, maar moet je het wel roepen, anders denken de mensen dat je zelf een gaatje hebt.'

‘Vertelt u maar over de sètan!’

‘De sètan! Nog één keer!’

Een jongen, een echte *sètan*, een lastpak, ‘brutaal als de beul’, had op de school waar mijn oom natuurkundeles gaf, een prisma gestolen. De jongen was trots, driftig, een heethoofd, maar in wezen gevoelig en hij had talenten. Dat laatste zag alleen mijn oom. De jongen tekende mooi, had aanleg voor wiskunde en hij had mijn oom vaak getroffen door zijn rake en slimme opmerkingen. Maar hij had een leidende hand nodig, iemand die hem begreep en overwicht op hem had, en hem in de goede richting kon sturen... Ik keek mijn oom de woorden uit de mond. Ik zag het schoollokaal voor me. De ramen stonden open, erachter bewogen palmen, grote bananenbladeren en dicht bebladerde takken van de waringin. Op een tafel stonden glazen ‘stroop’ die de leerlingen straks tijdens de ‘uitspanning’ zouden drinken om hun dorst te lessen. Ik zat op de achterste bank, want de sètan, die was ik. Ik was brutaal en ongehoorzaam, ik reageerde ‘onverschillig’ als ik straf kreeg en maakte de leraren radeloos want ik bleef ‘onhandelbaar’. Niemand zag dat ik eigenlijk ‘van binnen’ gevoelig was – niemand behalve oom Adriaan, want die keek dwars door me heen. Om hem op een dwaalspoor te brengen ging ik me nog slechter gedra-

gen; ik zei 'loe mau apa' ('wat mot je') als ze me 'tot de orde riepen' en werd de schrik van de klas; ik had een kort lontje en de kinderen liepen met een grote boog om me heen. Mijn oom bleef in mijn goedheid geloven, hij deed een goed woordje voor me toen ze me van school wilden sturen en ik kreeg nog een laatste kans. Toen besloot ik het prisma uit de kast te stelen... Om de jongen het gevoel te geven dat hij hem vertrouwde, had oom Adriaan de jongen het toezicht toevertrouwd over de opbergkast van het natuurkundelokaal. Op een morgen bleek het prisma uit die kast verdwenen. Hij begreep dat alleen de jongen de dief kon zijn, want behalve hijzelf had alleen hij een sleutel van de kast. Waarom had de jongen – had ik – het prisma gestolen? Om mijn oom te pesten. We waren slecht en zouden dat altijd blijven, daarvoor had Satan ons naar de wereld gestuurd. 's Nachts had mijn oom liggen piekeren wat hij moest doen. De jongen bij zich roepen en hem zeggen dat hij wel wist dat hij het prisma had gestolen? Hem voor de klas roepen en net zo lang tegen hem praten dat hij wel moest bekennen? Hem naar de directeur sturen, wat hij nog nooit met een leerling had gedaan? In plaats van dat alles had hij de klas alleen maar gezegd dat iemand het prisma had meegenomen, en dat hij verwachtte dat die iemand er wel